

Wandelen en fietsen op Texel

Ontdekkingstochten langs het water is een serie van wandelingen en fietsroutes langs de rijke cultuurhistorie van het waterbeheer in drie gebieden: Texel, de Vechtstreek en het Essche Stroomgebied.

Dit boekje wordt u aangeboden door Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. De wandel- en fietsroutes voeren u langs interessante waterstaatkundige elementen op Texel en vertellen over de verschillende landschappen die u onderweg ziet.

Het Hoogheemraadschap is een van de oudste vormen van democratisch bestuur in Nederland. Het Hoogheemraadschap heeft mede bepaald hoe het landschap in het verleden vorm heeft gekregen. Ook in de toekomst zal het hoogheemraadschap zijn stempel drukken op de inrichting van Texel.

hoogheemraadschap
Hollands
Noorderkwartier

clm

landschap

Ontdekkingstochten langs het water

Wandelen en fietsen op Texel

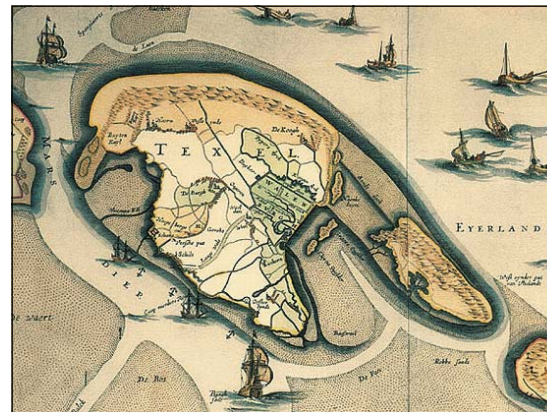
Met een beschrijving van cultuurhistorische
bezienswaardigheden in het waterbeheer

Zoet water eiland in een zoute zee

De waterhuishouding van Texel is bijzonder. Het is namelijk een eiland met zoet water dat geïsoleerd in een zee met zout water ligt. Al in de middeleeuwen werd getracht het water te beheersen. In die tijd was elk gebiedje zelf verantwoordelijk voor de eigen waterhuishouding. Nadat door een stormvloed in 1717 veel land verloren was gegaan, besloot men gezamenlijk de strijd tegen het water aan te gaan en werden verschillende waterschappen opgericht. In de jaren zestig van de vorige eeuw werden de kleine waterschappen samengevoegd tot Waterschap Texel dat later weer fuseerde met andere waterschappen in Noord-Holland. In 2003 is dit waterschap opgegaan in Hollands Noorderkwartier. Hollands Noorderkwartier is nu verantwoordelijk voor het waterbeheer op Texel. Texel is als watersysteem een onafhankelijke eenheid. Aanvoer van zoet water is niet mogelijk. Texel is dus volledig afhankelijk van regenwater. De enige uitzondering is drinkwater dat via een pijpverbinding met Den Helder wordt aangevoerd. Landbouw en natuur zijn volledig afhankelijk van de zoetwaterhuishouding op het eiland. De eisen die landbouw stelt aan het grond- en oppervlaktewater zijn echter verschillend en soms zelfs tegenstrijdig aan de eisen voor natuur.

Waterbeheer in een veranderend evenwicht

In de bodem van Texel is tot tientallen meters diepte zoet water te vinden onder de duinen en de Hooge Berg. Deze oude zoetwaterbellen zijn het grootst op plaatsen waar de duinen het hoogst en breed zijn. Verder bij de duinen vandaan wordt de zoetwaterlaag steeds dunner. In de laaggelegen polders is zo weinig zoet water dat er vaak brak kwelwater in de sloten

Texel en het duineiland Eijerland
op een kaart uit 1725.
Bron: Maritiem en Jutters
Museum Texel.

Fietsroute (circa 38 km)

De fietsroute heeft een lengte van ongeveer 38 km en is niet gemarkeerd met borden. U kunt de kaart gebruiken die in het midden van dit boekje is afgebeeld. Op twee plaatsen is een routeverkorting aangegeven waardoor de route met 18 km kan worden ingekort. De fietsroute voert langs interessante cultuurhistorische elementen die te maken hebben met het waterbeheer op Texel. Ook wordt een beschrijving gegeven van andere typisch Texelse cultuurhistorie zoals de tuunwallen en de schapenboeten. De beschrijving van de route start in Den Burg, maar er kan natuurlijk ook op andere plaatsen worden 'opgestapt'. De nummers naast de tekst verwijzen naar de nummers op de kaart in het midden van dit boekje.

Wandelroute (12 km)

De wandelroute voert langs de historie van de drinkwatervoorziening op Texel en gaat langs nieuwe voorbeelden om de zoetwatervoorraad op peil te houden zoals op boerderij Sint Donatus. De wandelroute is niet gemarkeerd en loopt deels over bestaande wandelroutes. De route vindt u op de middenpagina van dit boekje. Hieronder volgen de aanwijzingen:

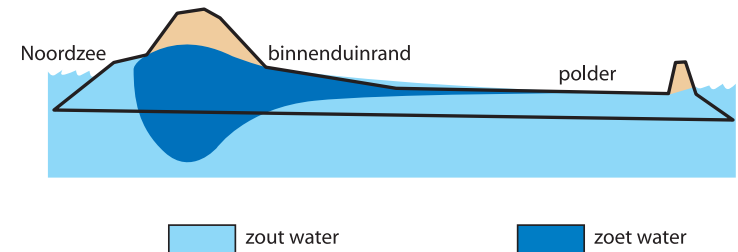
- Start in Den Hoorn en volg de noordelijke Texelroute.
- Sla linksaf de Jan van Ayeslag in
- Ga na circa 500 meter rechtsaf de Nattevlakweg in
- Sla op de kruising met de (verharde) Westerslag rechtsaf
- Volg de Westerslag totdat u bij groen SBB huisje linksaf de groene route kunt volgen
- Houd bij de verharde weg rechts aan en volg bij het eerste pad links weer de groene route
- Houd aan het einde van de groene route rechts aan en volg de blauwe route
- Ga bij de verharde weg rechtsaf en na circa 300 meter weer linksaf op het wandelpad (groene route). U loopt nu parallel langs de Mokslot
- Ga bij de verharde weg linksaf de Mokweg in.
- Ga voor den Hoorn rechtsaf het fietspad op en sla vervolgens de tweede weg links in (Watermo-lenweg).
- Aan het einde van de Watermolenweg gaat u linksaf richting Den Hoorn.

Toeristische informatie:

Voor een meer gedetailleerd overzicht van wegen en paden, kunt u bij de VVV de kaart van Texel aanschaffen (€ 3,-).

is te vinden. Het voorkomen van verzilting, het zout worden van de bodem waardoor gewassen niet meer kunnen groeien, is een van de uitdagingen van het hoogheemraadschap.

Terwijl er zomers een zoetwatertekort is, heeft Texel in de winter last van wateroverlast. Het kostbare zoete water wordt dan geloosd op de Waddenzee. De kans op watertekorten en wateroverlast neemt alleen nog maar toe. Niet alleen door klimaatverandering, maar ook door menselijk toedoen. Door het oppompen van zoet water, slinkt de oude waterbel onder het eiland. Zout water heeft daardoor de kans om op te rukken.

Waterhuishouding op Texel. Onder de duinen en de Hooge Berg ligt een zoetwaterbel. In de polder is heeft men te maken verzilting.

Sinds 1999 werkt het Hoogheemraadschap samen met de Gemeente Texel en de Provincie Noord-Holland aan een nieuw waterplan voor Texel. Voorbeelden zijn het maken van duinrellen en natuurvriendelijke oevers, waterbeheer door boeren, het graven van extra waterbergingsruimte en natuurontwikkeling. Het doel is een duurzaam waterbeheer dat inspeelt op eisen van de toekomst en dat de zoet watervoorraad op Texel veiligstelt. Op boerderij Sint Donatus nabij Den Hoorn is een proefproject begonnen om met behulp van stuwen nog efficiënter om te gaan met water.

Ontstaansgeschiedenis

In de Romeinse tijd was vrijwel het hele noordelijke deel van de provincie Noord-Holland met veen bedekt. Het veengebied liep helemaal door tot ver in het huidige Friesland, slechts

onderbroken door het Vlie, in die tijd een smalle stroom die het Flevomeer verbond met de Noordzee. De heuvels van Texel en Wieringen staken daar bovenuit. Ten noorden en noordoosten van Texel bevond zich een kwelder- en waddengebied.

Al in de tijd van Karel de Grote zijn boeren in het veengebied gaan wonen en hebben er sloten gegraven, akkers en weilanden aangelegd. Ontwatering en oxidatie van het veen leidde ertoe dat het oppervlak van het veengebied enkele meters daalde. Het veen daalt gemiddeld een meter per eeuw. Deze daling werd versterkt door het afsteken van turf dat diende als brandstof. Al met al werd de deur open gezet zodat uiteindelijk de zee makkelijk het gebied kon binnendringen. Het gebied van kwelders en wadplaten breidde zich geleidelijk naar het zuiden uit. Er werden bredere en diepere geulen uitgesleten en enkele grote stormvloedten aan het eind van de twaalfde eeuw sloegen grote delen van het veengebied tussen Friesland en Noord-Holland weg: de Zuiderzee was ontstaan. In die tijd kwam ook het Marsdiep ten zuiden van Texel tot ontwikkeling. Texel werd waarschijnlijk pas in de veertiende eeuw een eiland. Het Marsdiep werd in de loop van de tijd breder en dieper. Het werd steeds belangrijker voor de scheepvaart en had daarom ook strategische betekenis.

De Langcasterdijk bij Oost.

Polder Het Noorden.

Langzaam maar zeker werd steeds meer land verloren aan de zee. Soms moesten woongebieden verlaten worden omdat er geen houden meer aan was. Op andere plekken werden maatregelen genomen om have en goed tegen het water te beschermen. Aanvankelijk gebeurde dat door terpen op te werpen, zoals bijvoorbeeld tussen De Waal en Oosterend gebeurde, om in ieder geval droog te kunnen wonen. Al voor 1300 werden ook de eerste dijken aangelegd, waarmee niet alleen de boerderijen, maar ook het land tegen het water kon worden beschermd. Tussen het dekzandgebied van Den Burg en de duinrand aan de westkust liggen enkele van deze bedijkingen. De dijk ten noorden van Oosterend, de huidige Noorddijk, is voor 1300 aangelegd. Ook de Waal- en Burgerdijk behoort tot de oudste dijken van het eiland.

Naast de dijken die werden aangelegd ter bescherming, begon men vanaf de vijftiende eeuw ook dijken op te werpen om land te winnen. Er werd daarbij handig ingespeeld op de natuurlijke processen in dit dynamische landschap. Zodra een kwelder hoog genoeg was opgeslibd werd hij van een dijk voorzien en door de boeren in gebruik genomen. Met name ten noorden van De Waal en Oosterend werd op deze manier veel land gewonnen, maar ook tussen Den Burg en De Koog werden drooggevalen wadgebieden bedijkt. De oude kweldergeulen werden gebruikt voor de afwatering van de nieuwe polder. We zien deze geulen vaak nog terug als kronkelende waterlopen, temidden van rechtlijnig ingerichte landbouwgronden.

1

Den Burg

De kern van Den Burg heeft twee rondlopende straten, die als ringen rond het centrum liggen. De binnenste ring zou volgens sommigen terug gaan op een burcht uit de Vikingtijd, de buitenste geeft de ligging aan van een omwalling uit de veertiende eeuw.

*Boerderij op de Hooge Berg.
De Hooge Berg is al bewoond
vanaf de Oude Steentijd.*

2

Hooge berg

De Hooge Berg heeft – als hoge, stabiele bult in de nabijheid van de zee – al lang aantrekkingskracht uitgeoefend op de mens. Verspreide vondsten wijzen op menselijke aanwezigheid in de Oude en Midden Steentijd. Dit waren jagers en voedselverzamelaars uit de tijd dat de landbouw nog niet zijn intrede had gedaan in ons land. Vanaf de Midden Bronstijd – omstreeks 1500 voor Chr. – is Texel permanent bewoond geweest. Uit die periode zijn een woonplaats en een viertal grafheuvels bekend. De bewoning breidde zich in de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd sterk uit: uit deze tijd zijn op de Hooge Berg 35 woonplaatsen gevonden. Onlangs bleek uit archeologisch onderzoek dat in de Late IJzertijd, omstreeks 300 voor Christus er zo'n 65 tot 90 boerenbedrijven waren en dat de bevolking toen omstreeks 400 zielen moet hebben geteld.

Tuunwallen

Op de Hooge Berg vinden we een landschap dat we nergens anders zien in ons land. Het vriendelijk golvende land is voornamelijk in gebruik als grasland. Dat is op zich niet zo opmer-

kelijk, maar wat het gebied bijzonder maakt zijn de perceels-scheidingen. Die bestaan uit gestapelde gras- of heideplaggen van ongeveer 1 meter hoog. Tuunwallen of tuunwaoltjes worden ze genoemd. Ze dienen om de schapen in het perceel te houden. De schapenhouderij is op Texel een belangrijke activiteit en de schapenkaas van het eiland is befaamd. De tuunwallen dateren uit de zeventiende of achttiende eeuw.

Schapenboeten

Schapenboeten vinden we vooral op het hoge deel van het eiland. Het zijn markante elementen in het landschap die herinneren aan de belangrijke rol die de schapenhouderij op het eiland speelt. Deze schuurtjes, dienden niet als schaaps-kooi, maar werden gebruikt voor de opslag van hooi en gereedschap. Praktisch alle schapenboeten staan met de rechte kant naar het oosten of noordoosten omdat de wind op Texel vooral uit het (zuid)westen waait. Bij harde wind kan de schapenboet zo toch worden gevuld met hooi en bij wind en koud weer schuilen de schapen in de luwte van de schapenboet.

*Schapenboet. Opmerkelijk is
de asymmetrische vorm van
de gebouwen, met een rechte
en een schuine kant.*

De rede & de schans

Ten westen van Oudeschild ligt de Oude Schans, een verdedigingswerk uit de Tachtigjarige Oorlog. In het verleden was het Marsdiep een belangrijke vaarroute tussen de Noordzee en de Zuiderzee. De Rede van Texel diende als vertrekpunt van oorlogsschepen en van schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Om de vaarroute en de rede van Texel te beschermen tegen de Spanjaarden werd in 1572 op last van Willem

3

4

van Oranje een schans aangelegd. De aarden wallen en bastions lagen in een moerassige omgeving, die men bij gevaar onder water liet lopen door middel van een inundatiesluis.

De Schans is verschillende keren verbouwd. De binnenplaats kreeg diverse gebouwen waaronder kazernes en opslagplaatsen, zodat het een echt fort werd. In de Franse tijd werd het fort flink uitgebreid en kon het zo'n achthonderd tot duizend soldaten herbergen.

Een gedeelte van de Oude Schans is rond 1930 afgegraven ten behoeve van dijkverzwaring. Sinds 1958 is het overgebleven deel van de Schans in bezit van Natuurmonumenten die het in 1992 grondig liet restaureren.

Skilsloot.. Om het transport van het water naar de schepen op de rede te vergemakkelijken werd in het begin van de 17e eeuw de sloot gegraven.

5

Skillepaadje en de Weezenputten

Vlak bij Huize Brakenstein liggen de zogenaamde Weezenputten, waarin water opwelt uit de Hooge Berg. Al in de zestiende eeuw waren deze putten van groot belang voor de watervoorziening van de Nederlandse oorlogs- en koopvaardijsschepen die voor anker gingen op de rede van Texel. De schepen lagen hier – aan de oostkant van Texel – in de luwte van de westenwinden. De putten, verpacht door de regenten van het weeshuis in Den Burg, waren befaamd vanwege het uitsteken van de drinkwater. Door het hoge ijzergehalte was het water lang houdbaar, en dat was belangrijk omdat pas in Kaap de Goede Hoop weer vers water kon worden ingenomen. Een Oost-Indiëvaarder had duizenden liters drinkwater nodig voor de lange reis. De tonnen met water werden met een roeiboot van de

putten naar de schepen vervoerd. Oorspronkelijk moesten de over de Skilsloot vervoerde watervaten bij Oudeschild over de dijk getakeld worden, totdat in 1795 de sloot verlengd werd tot de haven. Deze haven werd in 1780 was aangelegd. De opbrengst van de verkoop van het water kwam ten goede aan het weeshuis.

Molen het Noorden

Door de inpoldering rond 1870 van het gebied tussen het Oude Land en de Eierlandse polder ontstond een interessante waterstaatkundige situatie. Het waterschap had zich namelijk bij de aankoop van de gronden verplicht om niet alleen het water van de nieuwe Polder het Noorden te lozen, maar ook dat van Polder Eierland, Polder Waal en Burg en Polder de Eendracht. De verschillende waterlopen kwamen bij elkaar ter plaatse van de poldermolen Het Noorden. Via een ingenieus systeem was het ook mogelijk het hoge water van de ene polder te gebruiken voor een andere, bijvoorbeeld als daar teveel brak kwelwater in de sloten kwam. De molen werd in 1878 gebouwd. Door de bouw van gemalen werd de molen in 1923 overbodig.

6

Polder Het Noorden. Via een driedovoudige uitwateringssluis kon het water uit de verschillende polders geloosd worden op de Waddenzee.

7

Zanddijk

Oorspronkelijk was Eierland een apart eiland dat van Texel werd gescheiden door een geul, het zogenaamde Anegat. Tot circa 1550 konden hier nog kleine bootjes doorheen varen. In de late zestiende eeuw is het zeegat zeer ondiep geworden. Bij eb kon men zelfs met paard en wagen van Texel naar Eierland rijden. Na enkele grote zeeoverstromingen in 1625 en 1628 besloot men tot aanleg van de 'Zanddijk', een stuifdijk die Texel met het duineiland Eierland verbond en moest zorgen voor een natuurlijke bescherming tegen het zeewater. Zanddijken werden aangelegd om zeegaten die al aan het verlanden waren definitief af te sluiten. Met behulp van onder meer rietschermen moest zoveel mogelijk zand opgevangen worden om op deze manier een sterke zeewering te krijgen. Achter de Zanddijk ontstond een kweldergebied waar boeren hun vee lieten grazen.

De Rommelpot, een oude wadgeul in de polder Waal en Burg. Op de achtergrond is de Eierlandse Polder te zien.

Polder Eierland

In 1835 werd Eierland gekocht door notabelen uit Zuid-Holland en Nicolas Joseph de Cock uit Antwerpen. Hetzelfde jaar stichtten zij de Sociëteit van Eierland. Zij legden een 11 kilometer lange dijk langs de oostzijde aan en begonnen met de ontginning van het voormalige kweldergebied tussen de Zanddijk en de huidige Binnendijk (circa 3100 hectare). Al in 1836 kwamen de eerste boeren naar de Eierlandse Polder. Het eiland telde niet voldoende boeren om zoveel nieuw land te bewerken, dus kwamen er boeren uit alle delen van het

land om hier hun geluk te beproeven. De polder contrasteerde sterk met het oude deel van het eiland door het vlakke landschap, de grote, rechthoekige kavels en het afwijkende boerderijtype. De boerderijen zijn namelijk niet van het traditionele Texelse type, de boeren namen de bouwwijze uit hun gebied van herkomst mee naar de nieuwe polder. Veel boerderijnamen verwijzen ook nog naar het gebied waar de eerste boeren vandaan kwamen. Zo vinden we er namen als Zeeland, Holland, Antwerpen en 's-Hertogenbosch.

Slufter

Zeewaarts van de eerste zanddijk werd in 1855 een nieuwe zanddijk aangelegd die al in 1858, op drie plaatsen door de zee werd doorbroken. Eén van de openingen, de Slufter, bestaat nog steeds. Het is een van de meest gerenommeerde natuurreervaten van ons land.

8

Korverskooi

Sinds de Late Middeleeuwen kent Nederland eendenkooien om wilde eenden te vangen. Een kooi bestaat uit een kooiplas, vangpijpen en een kooibos, dat het geheel omringd. Om de benodigde rust en stilte te waarborgen gold rondom de kooi het afpalingrecht. Binnen een straal van 200, 300 of 400 Rijnlandse roeden (753, 1130 of 1506 meter) mochten geen activiteiten plaatsvinden die geluidsoverlast konden veroorzaken. Buiten Nederland is de kooi zeldzaam verschijnsel. De Korverskooi is in 1842 aangelegd. Sinds 1960 is de Korverskooi in beheer van Staatsbosbeheer. Oorspronkelijk werden de eenden voor consumptie gevangen en veelal verkocht aan de proviandmeesters van de VOC-schepen. In de Korverskooi worden nu uitsluitend eenden gevangen om te ringen.

9

Waal en burgerdijk

Eén van de mooiste en oudste dijken is de Waal en Burgerdijk. De Waal en Burgerdijk is aangelegd om de laaggelegen terreinen tussen De Koog, Den Burg en De Waal te beschermen. Wanneer de dijk precies is opgeworpen is onbekend, maar in ieder geval was deze oude zeewering er al in 1436. Meerdere malen heeft de zee de dijk doorbroken, waardoor achter de dijk vaak een gat werd geslagen, een zogenaamd kolk,

10

wiel of waal. In het landschap zijn dergelijke dijkdoorbraken nog goed waarneembaar, bijvoorbeeld de Weergeswaal, de Overtoomswaal en de Waswaal.

In de vijftiende eeuw werden ten noorden en oosten van de dijk kwelders bedijkt en ontstonden de polder Burger Nieuwland (1454) en de polder Waal en Burg (1488). Nadat de dijk van de laatstgenoemde polder in 1532 doorbrak veranderde het gebied weer tijdelijk in een kwelderlandschap. In 1612 werd het gebied definitief op de zee veroverd door de aanleg van de Ruigendijk. De Waal en Burgerdijk was vanaf die tijd geen zeewaterkering meer. Later zijn delen van de dijk vergraven, zodat de grond elders gebruikt kon worden.

Fietsen op de Waal en Burger Dijk. De vergraven delen werden tijdens de ruilverkaveling in de jaren 60 door het planten van een boomsingel weer zichtbaar gemaakt.

Bleekersvallei

12 De naam Bleekersvallei komt van enkele blekerijen die hier tot in de 18e eeuw hebben gefunctioneerd. Het was er een goede plek voor, want om wasgoed en linnen te bleken waren schoon water en zonlicht nodig.

Moksloot

11 De Moksloot loopt van de Bleekersvallei naar de Mokbaai. De laaggelegen duinvalleien waren voor die tijd drassig of stonden lange tijd onder water. De Moksloot is in 1880 aangelegd om een aantal duinvalleien te ontwateren. De bedoeling was om er landbouwgrond van maken, maar dat is nooit gelukt. Door de aanleg van de Moksloot en de ontwatering, die hiervan het gevolg was, nam de soortenrijkdom aan planten in de natte duinvalleien sterk af.

Geruime tijd hebben de Texelaars water uit de Moksloot gebruikt voor de drinkwatervoorziening. Dat water stroomde anders toch weg naar zee. Het water in de Moksloot kon in de winter en in het voorjaar worden gestuwd en gereserveerd voor gebruik in de zomer. Tegenwoordig wordt het grootste deel van het drinkwater op het eiland met een leiding vanuit Den Helder aangevoerd.

Koeien in het duingebied bij Den Hoorn.

Polder De Kuil

Aan de zuidzijde van het eiland werden in de vijftiende eeuw de polders De Kuil of De Binnenkuil (1436) en De Buitenkuil (1495) bedijkt. Rondom De Binnenkuil liep de Kuildijk of Klimmersdijk; deze is nog steeds zichtbaar in het landschap. In 1555 brak de dijk voor het eerst. Na herstel in 1556 vonden er wederom dijkdoorbraken plaats in 1571 en 1591. In 1602 volgde herstel.

Prins Hendrikpolder

De laatst overgebleven inham aan de zuidzijde van Texel werd rond 1770 ingepolderd: de polder Hoorn en Burg. Al in 1792 viel de polder weer ten prooi aan de golven als gevolg van slecht dijkonderhoud. Pas in 1846-1848 werd dit gebied als de Prins Hendrikpolder definitief bedijkt.

St Donatus

Sint Donatus is een biologisch-dynamisch boerenbedrijf op Texel. De Texelse boeren, en dus ook op Sint Donatus, zoeken jaarlijks naar een evenwicht om in het vroege voorjaar geen

wateroverlast te hebben en daarbij niet teveel zoet water weg te pompen. Het zoete water dat op het eiland blijft, is nodig in de zomer. Sint Donatus is, als pionier op Texel, aan de slag gegaan om samen met het Hoogheemraadschap nog efficiënter om te gaan met zoet water.

Er is een klepstuw geplaatst waarmee het peil in de sloten op het bedrijf door de boer geregeld kan worden. Hij kan met de stuw het waterpeil zo regelen, dat in zijn sloten het neerslagwater wordt vastgehouden. Als het te nat dreigt te worden kan hij de stuw lager zetten. Ook zijn er natuurvriendelijke oevers aangelegd. Door de oevers van sloten flauwer te maken, is er meer ruimte in de sloot en kan er in tijden van hevige neerslag meer water in de sloten geborgen worden. Dat vermindert wateroverlast op de percelen.

Colofon:

Tekst: Adriaan Haartsen, Elyze Smeets, Natasja Oerlemans

Samenstelling: Natasja Oerlemans, Rita Joldersma

Foto's: Natasja Oerlemans, Erik van Well

Luchtfoto's: Paul Paris Les Images, Amsterdam

Kaartbewerking: Erik van Well

Realisatie: dedigitedrukker.nl, Eindhoven

Meer informatie: www.clm.nl